

Jomfrutårnet ved Nyborg

– myter og sagn om et særegent bygningsværk

Af Peter Engel

I sidste udgave af *Nyborg – før & nu 2015* havde Claus Frederik Sørensen en artikel, hvor der blev redegjort for de arkæologiske undersøgelser, der blev foretaget ved Den Hvide Jomfru i juni 2015.¹ I 2003 havde Odense Bys Museer også foretaget en mindre arkæologisk undersøgelse på hjørnet af Kongens Bastionsvej, Tårnvej og Gasværksvej i den vestlige del af Kammen, som Den Hvide Jomfru er bygget på toppen af. Resultaterne af denne undersø-

gelse er beskrevet i *Nyborg før & nu 2003*.² Så efterhånden må man sige, at de historiske og arkæologiske kendsgerninger er temmelig godt beskrevet i årbøgerne. Og derfor kan det måske være på sin plads at se på dette specielle bygningsværk ud fra en lidt anden synsvinkel.

Gennem århundrederne har Jomfrutårnet – efter det mistede sin oprindelige funktion – stået som et mere eller mindre mystisk monument i

Fig. 1. Postkort, ca. 1910. Palisaden mellem Jomfrutårnet og Kamgraven gik tværs over det, der i dag er Kongens Bastionsvej. V1167, Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.

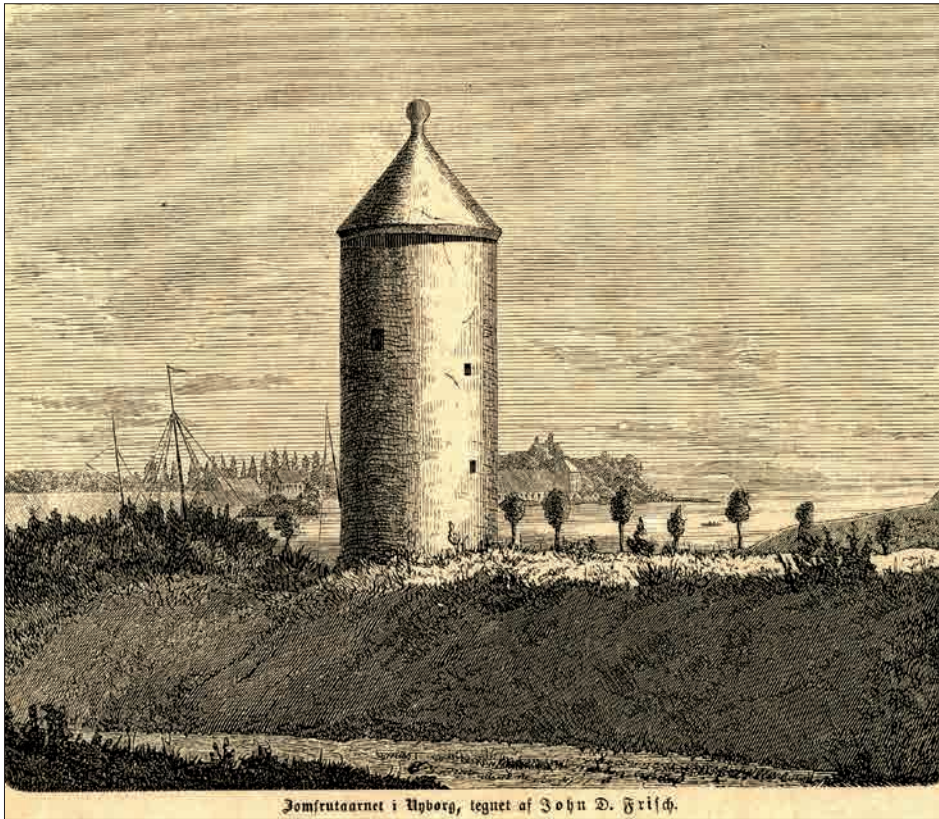

Fig. 2. Jomfrutårnet i Nyborg, tegnet af John D. Frisch, Illustreret Tidende, nr. 165, 1862.

Nyborg og har derfor også talt til fantasien og givet anledning til mange gode historier. Jeg selv kan huske fra min spejdertid, at min patruljefører fortalte, at hvis man ved midnattid lagde en mønt på det lille metaludspring, der sidder på »landsiden« af tårnet, – som et levn fra dengang, der var bygget en palisade mellem Jomfrutårnet og Kamgraven – og gik en gang rundt om tårnet, ville mønten være væk, når man kom tilbage til udgangspunktet. Det var selvfølgelig den hvide jomfru, som var indemuret i tårnet, der med sin knok-

kelhånd havde raget mønten til sig, fik man fortalt. Men en mere naturlig forklaring var nok, at ens følgesvend uset snuppede mønten, mens man gik sin ensomme rundgang.

Sagnet om den indemurede jomfru blev også beskrevet i *Illustreret Tidende*³ i en artikel i 1862 (se tekstboks 1).⁴

Artiklen i *Illustreret Tidende*, som ud fra 1860'ernes moralbegreber udtrykker en overraskende mild og tilgivende synsvinkel på historien om den indemurede jomfru, kræver dog

*Tekstboks 1:***Jomfrutaarnet ved Nyborg**

Hist og her træffer man paa vore gamle Borge et Taarn, et Kammer eller en Kjælder, som bærer navn af »Jomfruens«. Det er dog ikke Erindringen om de gamle Jomfrubure, der gaar igjen i disse Navne og i vore Øine forlene dem af Oldtidens og Sagt tidens romantiske Glands; Jomfrutaarne og Jomfrukjældere tilhøre den seneste Riddertid, og istedetfor Kæmpeviser og muntre Terner knytter sig kun Mindet om Suk og Sorg til dem. Det var hverken mere eller mindre end et Fængsel, rigtignok et adeligt og privat Fængsel, men dog strengt og krænkende. Fædre magten var et af vore Forfædres kosteligste Goder, og saavel vor Lovgivning som vor Historie indeholde en Mængde Erindringer om denne Magts Misbrug.

En af de stærkeste Former, hvorunder Fædre magten eller rettere Slægtens Magt – thi det var mere Hensynet til de adelige Ætters Hæder, end til Forældrenes Ret over Børnene – kunde gjøre sig gjeldende, var Indmuringen, og den var ikke et yderste Middel, som man kun greb til, naar det gamle Adelskjold truedes af en uudslettelig Plet, den anvendtes hyp-pigt og under Forhold, hvor Kjærlighed og Overbærenhed vilde være det eneste Rette.

Det er jo gaaet saa til alle Tider, at Forældrene ofte have modsat sig deres Børns Forbindelser; naar Kjærligheden da er stærk og glødende, slaae de Unge ofte en Streg over den faderlige og kirkelige Velsignelse. Det er en Feil, intet er mere afgjort, men det er en Feil, som fremtvings af en streng Lovgivning og af en haard Familiaaand. Naar en saadan Feil var sket, hvad gjorde Faderen saa? Den sagtmødige tilgav maaske de Unge, gav dem Midler til at indgaa den Forbindelse, som deres Hjerter havde knyttet og skjulte saaledes med sin egen Ømhed, hvad deres Kjærlighed havde syndet; men den strenge Fader, hvis eneste Tanke var hans blanke Ridderskjold, forlangte Hevn og anede ikke, at han ved sin Haardhed ætsede den lille Plet, som en blid Haand kunde have visket bort, uudsletteligt ind i Staalet.

Frederik den Andens Lovgivning tillod Faderen, Formynderen eller Slægten at indmure den unge Pige, hvis Kjærlighed havde været stærkere end hendes Lydighed. Lovbuddet blev ofte benyttet, og det gik uforandret over i Christian den Femtes Lov, uagtet det vel ikke siden den Tid har haft nogen Betydning.

Man maa i øvrigt ikke tænke sig denne Indmuring saaledes som den levende Begravelse, der truede de vestalske Jomfruer i det gamle Rom, naar de brøde deres Kydskhedsløfte; var end vor Indmuring en Reminiscent deraf, saa var den dog ganske anderledes mild. Den ulykkelige førtes til en af Familiens Gaarde, hvor et Værelse, snart høit i Taarnet, snart dybt i Kjælderen, blev bestemt til hendes Ophold; Døren blev aflaaet, Fyldningen slaet igjennem til Communication med Yderverdenen, og saaledes henlevede hun sine Dage, enten til sin Død, som den kallundborgske Reces foreskriver, eller til den strenge Fader eller Formynderen – der under Indmuringen nød Indtægten af hendes Formue – var død.

Hist og her i Danmark og Sverig leve endnu Sagn om saadanne indmurede Jomfruer; et af de interessanteste knytter sig til den gamle Herregaard Egeskov i Svendborg Amt. Et andet, som lever i de løse Omrids og ikke har nogen historisk paaviselig Grund, slutter sig til det lille Taarn paa Nyborgs Udenværker, som Befolkningen kalder »Jomfrutaarnet« og hvoraf vi idag give et Billede. Det ligger smukt ved Fjorden. Over hvilken man derfra har en fortræffelig Udsigt, ligesom det til Gjengjæld tjener som Sømærke ved Indseilingen. Dets Bygningsmaade tyder paa en temmelig høj Alder, og har det end ikke oplevet Byens

Deltagelse i Grevens Feide, saa har det dog været Vidne til dens letsindige Overgivelse til Carl Gustav i 1658 og til Svenskernes atten Maaneders Regimente i Byen, der først endtes ved Novemberslaget næste Aar, det saakaldte »fyenske Skakspil«, hvori Schack og Eberstein seirede over de Fremmede. Halvandet Aarhundrede senere var Jomfrutaarnet i Hænderne paa en anden fremmed Magt, da General la Romana med de spanske Hjelpe-tropper opsagde det franske Armee-corps Huldskab og Troskab og trak sig ind i Nyborg Fæstning, for derfra at søge hjem til det fjerne Fædreland.

en lille historisk korrektion. Jomfrutårnet kan ikke, som der står i artiklen, have »... været Vidne til Nyborgs letsindige Overgivelse til Carl Gustav i 1658 og til Svenskernes atten Maaneders Regimente i Byen, der først endtes ved Novemberslaget næste Aar...« idet Jomfrutårnet eller Den Hvide Dame først er opført i 1660'erne som et spærretårn på dæmningen, kammen, foran Kongens Bastion mellem voldgraven og fjorden/Kamhullet. Altså efter svenskerne tabte i slaget ved Nyborg den 14. november 1659.⁵

Den virkelige historie om den indemurede jomfru

Tilnavnet Jomfrutårnet eller Den Hvide Jomfru er nok ikke det oprindelige navn for det lille hvide tårn. Det stammer rimeligvis fra et sagn om, at en jomfru virkelig skulle være muret inde i tårnet. Og som artiklen fra *Illustreret Tidende* også beskriver, skulle det blandt andet have tilknytning til herregården Egeskov. Grunden til, at sagnet om den indemurede jomfru også knyttedes til Nyborg, skyldes den sørgelige historie om Rigborg Brockenhuus (1579-1641)

som blev født på Nyborg Slot som datter af herremanden på Egeskov, Laurids Brockenhuus (1552-1604), som samtidig var lensmand på Nyborg Slot i perioden 1579-1601.

Som 19-årig kom jomfru Rigborg i tjeneste som hofdame hos Christian 4.s dronning, Anna Catharina, i 1598. Det var i denne tjeneste, at hun lærte kongens kammerjunker, Frederik Holger Rosenkrantz (1571-1602), at kende. Forholdet mellem de to, Rigborg og Frederik, udviklede sig til en stormende forelskelse på trods af, at Fredrik siden 1595 havde været trolovet med en anden, ejeren af Næs, Christience Corfitsdatter Viffert, der efter kun tre års ægteskab sad som enke efter Henrik Bille til Mogenstrup. Og som datiden skriver: »Da hun var meget ung og måske endnu ej kendte kærlighedens magt, kom de hverandre så nær, så at hun af en hændelse nedkom med en søn den 24. juli 1599 på Lindvedgård hos hendes moster Elsebe Skram, der var gift med Ove Bille.«⁶ Frederik Rosenkrantz blev udlagt som barnefaderen, og da han allerede var trolovet med en anden, var det umuligt at lægge

læg på skandalen, ved at Rigborg og Frederik blev gift med hinanden.

Rigborgs fader, Laurids Brockenhuus, som var af en ubehersket og voldsom natur og havde været i adskillige konflikter – ja han havde sågar kort tid før sit bryllup begået et drab på en kvinde i København –, krævede en uforsonlig straf over begge synderne for den krænkelse, der var overgået ham og hans slægt. Kongen støttede Brockenhuus og krævede lovens strengeste straf over den, der havde lokket en jomfru i kongens gård. Der udgik befaling om, at Frederik Rosenkrantz skulle pågribes, død eller levende. Frederik var i mellemtiden flygtet fra sit len og var nået til Hamborg, hvorfra han dog i august 1599 blev eskorteret hjem under bevogtning.

Den 15. oktober 1599 blev dommen afsagt: Frederik Rosenkrantz skulle miste sine to fingre og være æreløs, mens Rigborg blev dømt til livsvarig indespærring. Frederiks dom blev dog formildet til, at han skulle drage til Ungarn for at kæmpe mod tyrkerne. Det gjorde han så godt, at de kejserlige oberster, under hvilke han tjente, i 1601 gik i forbøn for ham hos Christian 4. Dette afslog kongen dog i meget skarpe udtryk – sikkert af hensyn til Laurids Brockenhuus. Året efter, 18. august 1602, omkom Frederik Rosenkrantz i Mähren, da han forsøgte at adskille to duellanter. Han har dog opnået en vis form for

evig berømmelse, da man mener, at det var Frederik Rosenkrantz' rejse til London sammen med fætteren Knud Gyldenstjerne, der har givet Shakespeare inspirationen til anvendelsen af navnene Rosencrantz og Guildenstern i skuespillet Hamlet. Frederik Rosenkrantz ligger begravet i Teinkirken i Prag.

Den stakkels Rigborg, som ud fra ovenstående vist ikke længere kunne benævnes jomfru, blev personligt afhentet af faderen på Lindvedgård og beordret indemuret i et værelse på Egeskov, dog med en pige til opvartning, og hvor hun gennem et hul i væggen fik rakt sin mad ind til sig. Indespærringen kan nærmest sammenlignes med nutidigt isolationsfængsel, dog uden gårdture! Hendes faders hadskhed nøjedes dog ikke med denne »indemuring«; for at håne hende og bringe så megen vanære over hende som muligt lod han – skriver samtiden – sin datters billede sætte over indgangen til gårdens lokum!

Da den strenge fader, Laurids Brockenhuus, døde i 1604, blev Rigborg »løsladt« af den noget mere blide moder, Karen Skram. Men først i 1607 – på enkedronning Sophies forbøn – fik hun tilladelse til at gå i kirke i Kværndrup. Rigborg blev boende hos sin moder til hendes død i 1625, hvor hun til sin arvepart fik tildelt Nybøllegård i Hillerslev sogn i Svendborg Amt. Her levede hun

til sin død i 1641 agtet af venner og frænder. Den daværende biskop i Odense, Johannes Michelsen, omtalte hende stedse med stor agtelse. Rigborg Brockenhuus oplevede også den store glæde, at hendes søn, der var blevet døbt Holger Frederiksen, i 1624 modtog kongelig stadfæstelse på, »at han måtte holdes for en ægte Rosenkrands,« ja aldeles stik imod tidens skik og brug også måtte arve sin faders godser Rosenvold og Stjernholm. Holger Frederik Rosenkrantz blev i øvrigt siden en dygtig officer og stamfader til de norske Rosenkrantzere på Rosendal.

Mystiske hændelser

At der også senere i tiden er foregået uforklarlige og mystiske hændelser i nærheden af Den Hvide Jomfru, beskriver denne artikel i *Fyens Stiftstidende* fra den 28. oktober 1872⁷, hvor man i Nyborg var i fuld gang med at fjerne de snærende volde, som omgav byen, og som der til sidst beskrives i artiklen, ved samme lejlighed kunne indvinde over en hel tønde land god eng. Måske inspireret af tidens motto efter tabet af Slesvig og Holsten i krigen i 1864: »Hvad udad tabes, skal indad vindes!«

Tekstboks 2:

Nyborg den 28de August.

Nyborg Fæstnings Udenværker ved »Kammen« have i meget lang Tid været Gjenstand for Gjennemgravning af en Rende, hvis Hensigt hidtil ikke har været os aldeles fattelig, men som vi nu erfare skal være at omdanne en af Voldgravene ved Fæstningens vestlige Udenværker til en Eng, idet nemlig det Vand, som findes i denne Voldgrav, skal ledes igjennem den gravede Rende ud i »Kamhullet«.

Det har bestandig forekommet os, som om der var noget Ængsteligt eller Mystisk ved denne Rende, der i Tidens Løb havde erholdt Navn af »Faldgruben«, maaske fordi de mange Fodgængere, som daglig passere de meget befærdede Stier, der føre tæt langs begge Sider af Randen paa dette Sted, hvor den er dybest, stode i Fare for at falde ned i den og tilsætte Livet, en Betragtning, der ikke kunde svækkes ved, at der i den seneste Tid paa et enkelt Sted var bleven opstillet et gammelt Rækværk af nogle faa Alens Længde. Her til kom, at det hele Parti derude ved »Kammen« og »Jomfrutaarnet« havde faaet noget Uhyggeligt ved sig, efterat vi havde læst hvad »S. H. K.« i sine fortrinlige og interessante Bidrag til Nyborgs Beskrivelse fortæller om, at det ifølge Sagnet skal spøge der paa Stedet, og at man ikke holder af at gaae der om Natten, naar, som han ordret udtrykker sig, »smækkende Grene slaae Takten til den susende Vinds natlige Sørgemars (sic!), underlige, klagende Suk lyde da ud i Natten, blandet med nynnende Sang og mumlende Bøn.« Hu! Det kan ordentlig gyse i En, naar man læser det.

Arbejdsfolkene der havde paataget sig Gravningen af Renden have formentlig ogsaa indseet det Grufulde ved at befinde sig paa dette farefulde Sted, og det ovenikjøbet nede i Rendens betydelig Dybde; thi de løb flere Gange aldeles bort fra Arbejdet, og en Dag saaes endogsaa 2 Hjulbørene at være kastede ned i Renden med Hjulene i Vejret, som om Arbejdsfolkene vare flygtede bort derfra i den største Rædsel og Fortvivlelse. →

Arbejdet syntes omsider aldrig at skulle faa ende, saa at man til sidst hverken gad eller turde gaae der forbi, naar man ikke var tvungen dertil. Endelig blev Modbydeligheden overvunden af Nysgjerrigheden, idet man i Løverdags Aftes læste paa Tryk, at næste Morgen Kl. 9 vilde Vandet begynde at løbe fra Voldgraven og gjennem den ufattelige Rende ud i Kamhullet. En betydelig Mængde Nysgjerrige ilede altsaa Søndag Morgen derud, men maatte slukørede vende tilbage igjen, da det Hele var en Mystification. Mandag Aften fortalte igjen, at nu skulde Underet gaae for sig, og vi styrtede da over for at overvære det. Denne Gang bleve vi ikke narrede, og vi skulde ikke negte, at det var en stor Nydelse at see Vandet saaledes (aldeles gaadefuldt, men i Grunden ganske naturligt) komme væltende ud af Jorden ganske af sig selv, uden at man aner Mechanismen derved.

Det er jo nok en dyr Fornøjelse, da Rendens Gravning har kostet 300 Rd.; men det er det samme, det seer godt ud, og saa maa det heller ikke oversees, at, naar der nu atter bliver bekostet andre 300 Rd. paa Planeringen af den udtørrede Voldgrav, saa har Byen derved indvunden ikke mindre end – over en hel Tønde Land Eng.

Heldigvis for os i dag lykkedes det ikke for datidens entreprenører at få tømt voldgraven for vand. Men dermed var det ikke slut for bekymringer omkring Jomfrutårnet. I byrådets forhandlingsprotokoller⁸ kan der blandt andet læses, at man på byrådsmødet den 11. april 1878 behandlede et forslag om »at borttage Jomfrutaarnet, som lader befrygte et fald mod Kamhullet«. Dette forslag blev heldigvis heller ikke ført ud i livet. Senere samme år, den 2. maj, var Kamhullet og dets omgivelser også til behandling i byrådet. Og ud fra protokollen kan der måske anes en sammenhæng med ovenstående artikel fra Fyens Stiftstidende. Der står nemlig under punkt 8 følgende: »Fremlagdes Skrivelse af 20de f. M. fra en Del Beboere af Vestervoldgade med opfordring til Byraadet om at standse Arbejdet i Kamhullet paa Grund af den derved fremkomne Stank. Da der af Vedkommende Avto-

riteter alt forinden Skrivelsens Fremkomst var truffet Foranstaltninger til Afhjælpning af de paaklagede Ulemper, og disse nu ere udførte og have vist sig fyldestgjørende, gik Raadet over til Dagsordenen.« På samme møde fik forslaget fra den 11. april om at borttage Jomfrutårnet en positiv udgang, idet man vedtog at »Taarnet bevares og omgives med en smuk Beplantning og nogle Bænke«.

At det også i nyere tid har været nødvendigt at foretage reparationer af Den Hvide Jomfru viser dette foto fra 1966, hvor man også kan se kernen af munkesten, der i dag er dækket af det hvide pudslag.

Fig. 3. Foto 1966. V1167, Nyborg Lokalhitoriske Arkiv.

- ¹ Claus Frederik Sørensen, *Nyborg før & nu 2015*, s. 20-37.
- ² Lars Chr. Bentsen, *Nyborg før & nu 2003*, s. 27-34
- ³ Læs om Illustreret Tidende i, Peter Engel, *Nyborg før & nu 2015*, s. 101-102 og s. 115.
- ⁴ *Illustreret Tidende*, årgang 4, nr. 165, 23. november 1862, s. 60.
- ⁵ Bjørn Westerbeek Dahl, *Vor Kongelige Fæstning*, Nyborg 1995, s. 48.
- ⁶ Hans Nørgaard, Den indemurede jomfru på Egeskov, www.fynhistorie.dis-danmark.dk/node/839
- ⁷ *Fyens Stiftstidende*, 28. august 1872.
- ⁸ Byrådsforhandlinger 1878, s. 28, 33 og 34.